

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 339.137.2:332.133.6

*Гончаренко О.В.,
д-р екон. наук, професор кафедри економіки
Дідур К.М.,
канд. екон. наук, доцент кафедри економіки
Самілик Т.М.,
канд. екон. наук, доцент кафедри економіки
Дніпровський державний аграрно-економічний університет*

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Постановка проблеми. Відсутність стабільної основи для функціонування інститутів базисного рівня в національній економіці, високий рівень концентрації агропромислового виробництва, непрозорість реалізаційних потоків, обмеженість доступу дрібних товаровиробників до кредитних і інвестиційних ресурсів сформували базові інституціональні обмеження на шляху до реалізації інноваційного розвитку: ресурсні, технологічні і власне інституціональні.

Специфічне інституціональне середовище сформувало функціональні обмеження інноваційного розвитку агропромислової сфери. Дослідження структурного складу інституціонального середовища доводить слабку розвиненість інститутів першого типу (ринкова конкуренція, економічна свобода і захищеність бізнесу). Тобто в наявності спотворення методів регулювання агроінновацій у бік захоплення інститутами розвитку і об'єктами інноваційної інфраструктури, внаслідок їх штучного характеру утворення, на відміну від інститутів, які необхідно вирощувати. Специфічне інституціональне середовище сформувало й неформальні обмеження інноваційного розвитку, які виявляються у відсутності соціокультурних, ціннісних, мотиваційних передумов до інноваційних змін.

Перехід агропромислового виробництва на інноваційний шлях розвитку вимагає пошуку і реалізації нових інституціональних форм забезпечення модернізаційних процесів або трансформації вже існуючих інститутів та інститутів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика досліджень інноваційного розвитку агропромислового виробництва та обґрунтування шляхів його реалізації вирізняється різноманітністю методологічних підходів, дискусійністю в обґрунтуваннях інструментарію активізації інноваційних трансформацій. Інституціональний підхід до інноваційної проблематики було розвинуто працями таких вітчизняних та закордонних вчених, як І. Вольчик, А. Нестеренко, В. Тарасевич, Д. Норт, Й. Шумпетер [1; 5; 7; 10-11]. Дослідженню інституціонального забезпечення інноваційного процесу та засад інноваційного розвитку присвятили наукові праці В. Геєць, О. Мельник, Л. Федулова, О. Шубравська [2; 4; 8-9]. Інституціональний підхід та елементи інституціонального проектування з метою обґрунтування шляхів активізації інноваційного розвитку аграрної сфери використовували Л. Курило, П. Саблук, М. Малік, О. Шпикуляк [3; 6].

В той же час, повільність інноваційних процесів в агропромисловому виробництві, низька ефективність інституціонального регулювання та необхідність модернізації чи модифікації формальних норм і елементів інституту агроінновацій зумовлює подальше вивчення проблем, що стосуються методології та інструментарію активізації інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження інструментарію інституціонального проектування та обґрунтування стратегії «проміжних інститутів» для реалізації потенціалу інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Попри визначені національні пріоритети аграрного розвитку, діючі формальні норми не сприяли інноваційним перетворенням в агропромисловому виробництві, а, рутинізувавшись, зміцнили неефективну модель організації та управління аграрним сектором. Діючий інституціональний порядок, визначений формальними змінами, не сприяв створенню ефективної системи впровадження наукових розробок та інноваційних технологій в агропромислове виробництво, формуванню інноваційної інфраструктури, розвитку державно-приватного партнерства. Державна підтримка агропромисловому виробництву здійснювалась на надзвичайно низькому рівні, а непрямі методи стимулювання інноваційного розвитку не сприяли активізації інноваційного процесу.

Дослідники, які вивчають проблеми інституціональної динаміки пропонують для реалізації трансформаційних змін використовувати елементи інституціонального проектування, що дозволяє включити до інституту стимули чи обмеження, які забезпечують його ефективне функціонування [1; 5-7]. Інституціональне проектування реалізується в декілька способів: через коректування діючих рутин (1), введення нових інституцій (2), введення нових елементів інституціонального середовища або трансплантація економічного інституту (3) (рис. 1). Коректування діючих рутин не обов'язково потребує змін формальних норм, а зміни за 2-м і 3-м типом, як правило, пов'язані з формальними обмеженнями, їх дія забезпечується прийняттям закону чи іншого нормативного акту. Коректування діючих рутин не обов'язково потребує змін формальних норм, а зміни за 2-м і 3-м типом, як правило, пов'язані з формальними обмеженнями, їх дія забезпечується прийняттям закону чи іншого нормативного акту.

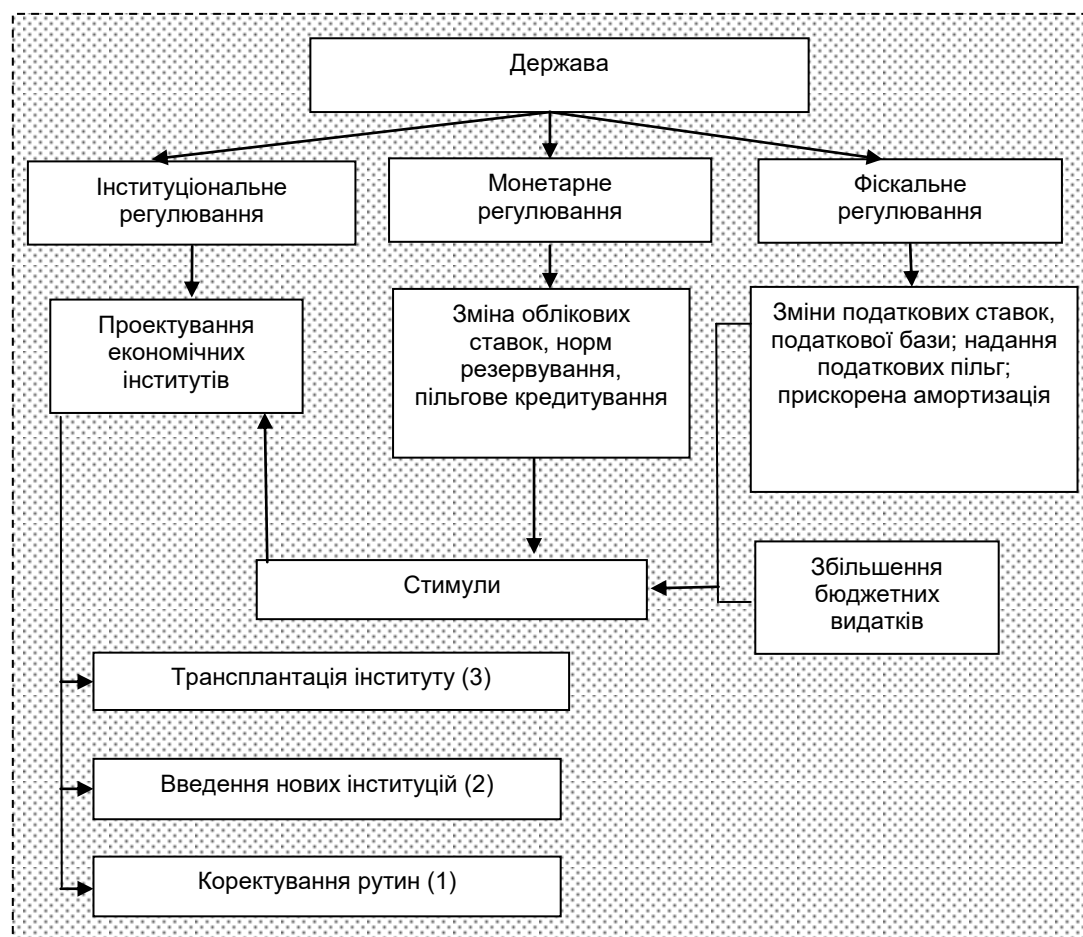

Рис. 1. Механізм забезпечення модернізаційних змін інституту

Джерело: розроблено авторами

Процес введення нових елементів інституціонального середовища можна уявити як міжсистемну реплікацію інституцій та інститутів з метою створення копій (клонів) або як процес запозичення інститутів з іншого інституціонального середовища. Важливо враховувати, що імпорт інституту в ідентичному вигляді майже неможливий, адже, щоб запозичені із-за кордону інституціональні ресурси «запрацювали» в новому економічному просторі і стали факторами його розвитку, потрібна їх відповідність комбінації умов, ресурсів і чинників господарювання, що склалися у вихідних умовах.

Об'єктами трансплантації є інститути, інституції, окремі правові норми, специфічні інституціональні механізми і їх елементи (методи, інструменти). Під впливом екзогенних чинників відбуваються модифікації і трансформації трансплантованих інституціональних об'єктів.

Процес трансплантації пов'язаний з множиною обмежень, загроз і ризиків. Найбільш поширеними трансплантаційними дисфункціями виступають:

– атрофія впровадженого інституту, коли його функціонування не відповідає сформованому інституціональному середовищу, культурним і ментальним цінностям. За таких умов інститут «виявляється незатребуваним», відбуваються послаблення його функціональної спроможності, втрата життєздатності і скорочення масштабів;

–відторгнення моделі інституту, що трансплантується, в умовах від’ємного попиту на новий інститут, примусового характеру трансплантації та активізації альтернативних інститутів. Умовою такої активізації є порівняно менші трансакційні витрати використання альтернативних моделей інституціональних взаємодій в порівнянні з інститутом, який трансплантується, хоча б для певної частини економічних суб’єктів;

–інституціональний конфлікт: коли імітація формальних правил може призвести до виникнення інституту хоча й життєздатного, але такого, що істотно відрізняється від імпортованого. Така дисфункція відбувається завдяки адаптаційним змінам імпортованого інституту після впливу специфічних чинників і умов існуючої господарської системи. Це утворює неефективну рівновагу, або інституціональну пастку (внаслідок несумісності існуючих і імпортованих інститутів), а інституціональні стосунки набувають перетвореної форми і визначають вектор розвитку, не сприяючий безпосередній реалізації їх суті. Закріплення трансплантованих інституціональних моделей в перетворених формах мультиплікує дисфункцію.

Процес інституціонального проектування потребує визначення проблеми, постановки цілі, визначення ресурсних обмежень, прийняття рішень та їх виконання. Наявність проблеми можна констатувати за умов, якщо інститут не забезпечує інноваційний розвиток агропромислового виробництва. Проблема можна вирішити шляхом інституціонального проектування, якщо шлях її розв’язання знаходиться в площині зміни обмежень і правил використання наявних ресурсів. Якщо ж йдеться про дефіцит ресурсів і незмінність формальних норм, то даний шлях є майже безперспективним для інституціонального регулювання.

Альтернативним варіантом трансплантації є вирощування інститутів через залучення моделі інституту із минулого іншої країни на будь-якій стадії його розвитку. Даний процес допускає співіснування та конкуренцію різних форм інституту: «старих» інноваційних інститутів даної країни та нових, що трансплантуються. Одним із способів вирощування інститутів є стратегія проміжних інститутів. Вона передбачає створення бажаного інституту шляхом побудови ланцюга проміжних інститутів, які змінюють один одного в межах еволюційних обмежень розвитку та при сприятливому інституціональному просторі. Такий шлях є більш оптимальним для агросфери України, адже шокова терапія призвела до утворення «інституціональної пастки» в інноваційному розвитку, а вирощування через брак фінансових ресурсів є майже безперспективним (співіснування структур з дублюючими функціями потребує значних ресурсів).

Використовуючи стратегію проміжних інститутів та виходячи з необхідності активізації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві, можна запропонувати наступну послідовність формування оптимального інституту агроінновацій (табл. 1).

Таблиця 1

Проектування інституту агроінновацій на основі стратегії «проміжних інститутів»

Сфера впливу інституту	Вихідний стан інституту	Проміжна форма інституту	Модифікований інститут
Фінансування інновацій	Державне фінансування	Державне кредитування, державне партнерство	Венчурне кредитування
Продуктування знань	Нескоординована діяльність академічного, вузівського, галузевого, виробничого секторів науки	Об’єднання різних секторів науки на основі технопарків і кластерів	Розвиток інноваційних агрокластерів, технополісів, бізнес-інкубаторів
Розробка новацій	Державне замовлення	Державна підтримка інноваційної активності (страхування ризиків, фінансова, інфраструктурна підтримка, пільги)	Інноваційна діяльність корпоративних структур, малий і середній інноваційний бізнес
Поширення інновацій	Централізоване забезпечення	Науково-інноваційні центри	Розвиток інноваційної інфраструктури
Регулювання інновацій	Централізоване регулювання	Територіальні науково-інноваційні центри	Галузеві, територіальні інноваційні кластери
Міжнародна інноваційна діяльність	Державний експорт	Міжнародні інноваційні корпоративні структури	Міжнародні інноваційні кластери

Джерело: розроблено авторами

Економічна ефективність імпорту чи вирощування інституту визначається кількісними і якісними змінами. Кількісні можна оцінити збільшенням обсягу інноваційної продукції чи збільшенням чисельності

підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність. Якісні зміни можна визначати активізацією інноваційного процесу в масштабах агросектору, економіки в цілому та появою базисних інновацій.

Рішення про імпорт інституту може бути прийняте на основі співставлення переваг (вигід) над витратами впровадження. В умовах інституціональної пастки в інноваційній сфері відсутні стимули до формування чітких норм, на яких базується інститут, декларації про створення нових норм чи інституцій залишаються нереалізованими (як це сталося з формальним створенням інноваційних кластерів і технополісів в Україні). В той же час активно перерозподіляються ресурси. За таких умов інституціональне середовище характеризується: асиметрією факторів розвитку агросектору, формальним характером інститутів суспільного контролю в масштабах країни і домінуванням рентного шляху розвитку агросфери й економіки в цілому, стабільним відставанням формальних норм від економічних реалій, відсутністю сприятливих умов для функціонування базисних інститутів в економіці.

Відтак ефективність інноваційного інституту залежить не від сформованих імперативів інноваційного розвитку аграрної сфери чи використання світового досвіду і не від формування інноваційної інфраструктури чи збільшення державного фінансування фундаментальних досліджень, а насамперед від своєчасності та повноти виявлення і врахування формальними нормами соціально-економічних умов, в яких функціонує інститут та рівня адаптації діючих формальних і неформальних обмежень.

Висновки з проведеного дослідження. Відтак, формалізаційні межі інноваційному процесу надають законодавчі акти, якими визначаються прямі і непрямі методи регулювання інноваційних процесів. Прямі заходи впливу реалізуються через державні цільові програми, адміністративне регулювання, контрактне фінансування. Свідченням низької ефективності формальних норм стали: бюрократичні перешкоди і відсутність сприятливої процедури адміністрування інноваційних програм і проєктів та спрощеної системи податкової звітності; невиконання діючих законодавчих норм щодо підтримки інноваційних проєктів; практична відсутність держзамовлення на інноваційну продукцію, відшкодування відсотків за інноваційними кредитами; відсутність системного інформаційного забезпечення інноваційного процесу; недостатня розробленість системи пріоритетного спрямування фінансових ресурсів для кредитування інноваційних проєктів; фактична відсутність позитивного ефекту від дії податкових стимулів в інноваційній діяльності.

Отже, з огляду на сучасний стан інноваційного процесу в агропромисловому виробництві, для забезпечення єдності його стадій та зростання інноваційної активності сільськогосподарських товаровиробників необхідно надати пріоритетності таким важелям інноваційного процесу, як інфраструктурне та інституціональне забезпечення.

Низька якість інституту агроінновацій, наявня невідповідність формальних обмежень інституту змінам неформальних норм та еволюційним обмеженням функціонування обумовлюють запровадження процесу інноваційного проєктування. Виходячи з неформальних передумов та еволюційних обмежень, вважаємо, що для агропромислового виробництва є більш прийнятною стратегія «проміжних інститутів», яка дозволяє забезпечити ефективне функціонування інституту агроінновацій за допомогою модифікації діючого інституту в «проміжну» форму та подальших його змін з урахуванням інституціональних обмежень розвитку. Такі зміни виключають виникнення інституціональної пастки, мінімізують ризики формування інституту та є безальтернативними в умовах дефіциту фінансових ресурсів.

Бібліографічний список

1. Вольчик В.В. Институциональная и эволюционная экономика : учебное пособие / В.В. Вольчик. – Ростов н/Д: Изд-во ЮФУ, 2011. – 228 с.
2. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь [за заг. ред. В.М. Гейця та ін.]. – К. : НАН України, 2015. – 336 с.
3. Малік М.Й. Інститути й інституції у розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, О.Ю. Лузан // Економіка АПК. – 2013. – № 4. – С. 86-92.
4. Мельник О.Г. Формування методологічних підходів у дослідженнях інновацій та інноваційного розвитку / О.Г. Мельник // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 6(120). – С. 18-25.
5. Нестеренко А. Современное состояние и основные проблемы институционально-эволюционной теории / А. Нестеренко // Вопросы экономики. – 1997. – №3. – С. 42-57.
6. Саблук П.Т. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект : монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 706 с.
7. Тарасевич В.Н. О синергетике инноваций / В.Н. Тарасевич // Бюлетень міжнародного нобелівського економічного форуму. – 2008. – № 1. – С. 224-232.
8. Федулова Л. Інноваційний розвиток: еволюція поглядів та проблеми сучасного усвідомлення / Л. Федулова // Економічна теорія. – 2013. – № 2. – С. 28-45.
9. Шубравська О.В. Перспективи модернізації аграрного сектору України / О.В. Шубравська, К.О. Прокопенко // Економіка України. – 2013. – № 8 (261). – С. 64-76.

10. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер. – М. : ЭКСМО, 2007. – 864 с.
11. Denzau, A. Shared Mental Models: Ideologies and Institutions? / A. Denzau, D. North // *Kyklos*. – 1994. – Vol. 47. – № 1. – P. 3-31.

References

1. Volchik, V.V. (2011), *Institutionalnaya i evolyutsionnaya ekonomika* [Institutional and evolutionary economics], tutorial, YuFU, Rostov n/D, Russia, 228 p.
2. Heiets, V.M. et al. (Eds.) (2015), *Innovatsiina Ukraina 2020: natsionalna dopovid* [Innovative Ukraine 2020: national report], NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 336 p.
3. Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H. and Lyzan, O.Yu. (2013), "The institutes and institutions within the framework of the development of the integrational process in Ukraine", *Ekonomika APK*, no. 4, pp. 86-92.
4. Melnyk, O. (2011), "Formation of methodological approaches in innovation research and innovation", *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 6, pp. 18-25.
5. Nesterenko, A. (1997), "Current state and main problems of institutional and evolutionary theory", *Voprosy ekonomiki*, no. 3, pp. 42-57.
6. Sabluk, P.T., Shpykuliak, O.H. and Kurylo, L.I. (2010), *Innovatsiina diialnist v ahrrarnii sferi: instututsionalnyi aspekt* [Innovation activities in the agricultural sector: institutional aspects], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
7. Tarasevich, V. (2008), "About the synergy of innovation", *Bulletin mizharodnoho nobelivskoho ekonomichnoho forumu*, no. 1, pp. 224-232.
8. Fedulova, L. (2013), "Innovative development: the evolution of attitudes and awareness of the problems of modern", *Ekonomichna teoriia*, no. 2, pp. 28-45.
9. Shybravska, O.B. and Prokopenko, K.O. (2013), "Prospects for the modernization of the agricultural sector of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, no. 8, pp. 64-76.
10. Schumpeter, J. (2007), *Teoriya Ekonomicheskogo Razvitiya. Kapitalizm, Sotsializm i Demokratiya* [The Theory of Economic Development, Capitalism, Socialism, and Democracy], Eksmo, Moscow, Russia.
11. Denzau, A. and North, D. (1994), "Shared Mental Models: Ideologies and Institutions?", *Kyklos*, Vol. 47, no. 1, pp. 3-31.

Гончаренко О.В., Дідур К. М., Самілик Т.М. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Мета. Дослідження інструментарію інституціонального проектування та обґрунтування стратегії «проміжних інститутів» для реалізації потенціалу інноваційного розвитку агропромислового виробництва.

Методика дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є інституціональний підхід до елементів інституціонального проектування інноваційного розвитку. Для ідентифікації еволюційних обмежень розвитку інституту агроінновацій використано системний аналіз.

Результати. Встановлено, що ефективність інноваційного інституту залежить не від сформованих імперативів інноваційного розвитку аграрної сфери чи використання світового досвіду і не від формування інноваційної інфраструктури чи збільшення державного фінансування фундаментальних досліджень. Інституціональна ефективність залежить насамперед від своєчасності і повноти виявлення і врахування формальними нормами соціально-економічних умов, в яких функціонує інститут та рівня адаптації діючих формальних і неформальних обмежень.

Обґрунтовано, що інституціональне проектування реалізується через коректування діючих рутин, введення нових інституцій, введення нових елементів інституціонального середовища або трансплантацію економічного інституту.

Наукова новизна. Аргументовано для реалізації модернізаційних змін агропромислового виробництва використовувати елементи інституціонального проектування, що дозволяє включити до інституту агроінновацій стимули чи обмеження, які забезпечують його ефективне функціонування.

Запропоновано реалізацію стратегії «проміжних інститутів», яка дозволяє забезпечити ефективне функціонування інституту агроінновацій за допомогою модифікації діючого інституту в «проміжну» форму та подальших його змін з урахуванням інституціональних обмежень розвитку. Такі зміни виключають виникнення інституціональної пастки, мінімізують ризики формування інституту та є безальтернативними в умовах дефіциту фінансових ресурсів.

Практична значущість. Теоретико-методичні положення поглиблюють практику інституціонального регулювання інноваційного розвитку та забезпечують можливість активізації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві.

Ключові слова: агропромислове виробництво, інновація, інноваційний розвиток, інноваційне регулювання, інституціональне проектування.

Honcharenko O.V., Didur K.M., Samilyk T.M. INSTITUTIONAL DESIGNING OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF AGRO-INDUSTRIAL PRODUCTION

Purpose. The aim of the article is to study the institutional design tools and substantiate the strategy of "intermediate institutions" to realize the potential of innovative development of agro-industrial production.

Methodology of research. The theoretical and methodological basis of the research is an institutional approach

to elements of institutional design of innovation development. System analysis is used to identify the evolutionary limitations of the Institute of Agronomy Innovations.

Findings. It is established that the effectiveness of the innovation institute does not depend on the established imperatives of innovative development of the agrarian sphere or the use of world experience and not on the formation of innovation infrastructure or increase of state financing of fundamental research. Institutional effectiveness depends primarily on the timeliness and completeness of identifying and taking into account formal norms of social and economic conditions in which the institute functions and the level of adaptation of existing formal and informal constraints.

It is substantiated that institutional design is implemented through the correction of existing routines, the introduction of new institutions and the introduction of new elements of the institutional environment or the transplantation of the economic institute.

Originality. It is argued to use elements of institutional design for the implementation of modernization changes in agricultural production, which allows inclusion in the Institute of agro-innovation incentives or restrictions that ensure its effective functioning.

It is proposed to implement the strategy of "intermediate institutions", which allows ensuring the effective functioning of the institute of agronomy innovations by means of modifying the existing institute into an "intermediate" form and its subsequent changes taking into account institutional constraints of development. Such changes exclude the emergence of an institutional trap, minimize the risks of formation of the institution and are no alternatives in the face of a lack of financial resources.

Practical value. Theoretical and methodological provisions deepen the practice of institutional regulation of innovation development and ensure the possibility of activating the innovation process in agro-industrial production.

Key words: agro-industrial production, innovation, innovative development, innovative regulation, institutional design.

Гончаренко О.В., Дидур Е.Н., Самилык Т.Н. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ ПРОЕКТИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Цель. Исследование инструментария институционального проектирования и обоснование стратегии «промежуточных институтов» для реализации потенциала инновационного развития агропромышленного производства.

Методика исследования. Теоретико-методологической основой исследования является институциональный подход к элементам институционального проектирования инновационного развития. Для идентификации эволюционных ограничений развития института агроинноваций использован системный анализ.

Результаты. Установлено, что эффективность инновационного института зависит не от сложившихся императивов инновационного развития аграрной сферы или использования мирового опыта и не от формирования инновационной инфраструктуры или увеличение государственного финансирования фундаментальных исследований. Его эффективность зависит, в первую очередь, от своевременности и полноты выявления и учета формальными нормами социально-экономических условий, в которых функционирует институт и уровня адаптации действующих формальных и неформальных ограничений.

Обосновано, что институциональное проектирование реализуется через корректировку действующих рутин, введение новых институтов, введение новых элементов институциональной среды или трансплантацию экономического института.

Научная новизна. Аргументировано для реализации модернизационных изменений агропромышленного производства использовать элементы институционального проектирования, что позволяет включить в институт агроинноваций стимулы или ограничения, которые обеспечивают его эффективное функционирование.

Предложена реализация стратегии «промежуточных институтов», которая позволяет обеспечить эффективное функционирование института агроинноваций с помощью модификации действующего института в «промежуточную» форму и дальнейших его изменений с учетом институциональных ограничений развития. Такие изменения исключают возникновения институциональной ловушки, минимизируют риски формирования института и является безальтернативными в условиях дефицита финансовых ресурсов.

Практическая значимость. Теоретико-методические положения углубляют практику институционального регулирования инновационного развития и обеспечивают возможность активизации инновационного процесса в агропромышленном производстве.

Ключевые слова: агропромышленное производство, инновация, инновационное развитие, инновационное регулирования, институциональное проектирование.